

موقعیت اخلاقی نخبگان نظام اداری در ایران

ابوتراب طالبی^۱

تاریخ دریافت: ۹۱/۱۰/۲۱، تاریخ پذیرش: ۹۲/۲/۱۸

چکیده

وضعیت اخلاقی نظام اداری در ایران از ابعاد مختلف درخور بررسی است. چگونگی "تعریف موقعیت نخبگان نظام اداری" از نظر اخلاقی یکی از مهم‌ترین ابعاد این موضوع است. درک و تعریف اخلاقی موقعیت نخبگان نظام اداری در طول زمان شکل گرفته و تأثیرات پایداری در نظام بروکراسی و تعامل افراد با آن برجای می‌گذارد. این مقاله درصدد است تا از طریق بررسی چگونگی تعریف جوانان از عملکرد اخلاقی نخبگان نظام اداری، به ارزیابی وضعیت اخلاقی نظام اداری در ایران بپردازد. پرسش اصلی این است که افراد جامعه ما عملکرد اخلاقی نخبگان نظام اداری را چگونه ارزیابی می‌کنند؟ آیا عقیده‌ای جمعی در این زمینه وجود دارد؟ و دست آخر اینکه آیا تعاریف غالب عموماً اخلاقی است یا غیراخلاقی؟

چارچوب مفهومی مقاله با استفاده از نظریه‌های پدیدارشناسی، سرمایه اجتماعی و نظریه‌های کنش با تأکید بر وجوه فرهنگی و اخلاقی امر اجتماعی تدوین شده است. داده‌های مورد استفاده در این تحقیق به روش پیمایشی از نوجوانان شهر تهران جمع‌آوری شده است. در ارزیابی موقعیت اخلاقی از سه ارزش اخلاقی محوری: درست‌کاری، راست‌گویی و عفت و پاک‌دامنی استفاده شده است.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد درک و تعریف نوجوانان مورد تحقیق از عملکرد نخبگان نظام اداری در ایران غیراخلاقی است. به نظر می‌رسد چنین تعریفی از موقعیت نخبگان نظام اداری در ایران، به‌مثابه عقیده‌ای جمعی، تأثیرات پایداری در بازتولید وضعیت غیراخلاقی نظام اداری برجای می‌گذارد.

tatalebi@yahoo.com

۱. استادیار دانشگاه علامه طباطبایی

طرح مسئله

موقعیت نظام اداری در ایران از ابعاد مختلف درخور بررسی است. یکی از این ابعاد بررسی جایگاه فرهنگی نظام اداری در جامعه است. منظور نگارنده از جایگاه فرهنگی نظام اداری در این مقاله، وجه برساختی نظام اداری براساس تعاریف کنشگران (در زندگی روزمره) از ویژگی‌های نظام اداری و نخبگان آن است. این وجه جایگاه فرهنگی نظام اداری را نزد ایرانیان نشان می‌دهد. وجه برساختی نظام اداری را می‌توان در ابعاد شناختی، ایدئولوژیک، عقلانی و اخلاقی بررسی کرد. نگارنده در این مقاله وجه اخلاقی موقعیت نخبگان نظام اداری را در ایران مورد بررسی قرار داده است.

مرور اجمالی منابع تاریخی، از متون پهلوی تا متون اسلامی و آثار مورخان و متفکران معاصر، نشان می‌دهد "اخلاق" در جامعه ما یکی از ارکان حیات اجتماعی بوده است. در واقع، به نظر می‌رسد تعاملات اجتماعی در ایران بیش از آنکه براساس الزامات قانونی و رسمی شکل بگیرد، بر تعاریف اخلاقی از موقعیت استوار بوده است. تا هنگامی که موقعیت اجتماعی و وضعیت متعاملان اخلاقی تعریف می‌شد، کنشگران به لحاظ فردی متعهد و به لحاظ اجتماعی ملزم به عمل براساس معیارهای اخلاقی بودند. تعاریف اخلاقی موقعیت‌های اجتماعی امری بهنجار تعریف می‌شد و تضمین‌های اجتماعی برای آن وجود داشت. نقض آن نیز با مجازات‌های اجتماعی سنگینی همراه بود. این موضوع موجب می‌شد از یک سو افراد از نقض قواعد اخلاقی باز داشته شوند و از سوی دیگر قاعده "تعاریف اخلاقی موقعیت" استمرار یابد.

در حیات اجتماعی امروز نیز جهت‌گیری اخلاقی اهمیت زیادی دارد. بر همین اساس، در سیاست‌های فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و سیاست‌های کلی نظام اداری و منشور اخلاقی و سوگندنامه کارکنان دولت بر این موضوع تأکید شده است. برای نمونه، در بند نخست سیاست‌های کلی نظام، یکی از اهداف نهاده‌سازی فرهنگ سازمانی مبتنی‌بودن بر ارزش‌های اسلامی و کرامت انسانی و نیز ارج نهادن به سرمایه‌های انسانی و اجتماعی ذکر شده است. در بند چهارم، به دانش‌گرایی و شایسته‌سالاری مبتنی بر اخلاق اسلامی در نصب و ارتقای مدیران اشاره شده است. در بند بیست‌وچهارم نیز بر ارتقای سلامت نظام اداری و رشد ارزش‌های اخلاقی از طریق اصلاح فرآیندهای قانونی و اداری، بهره‌گیری از امکانات فرهنگی و به‌کارگیری نظام مؤثر پیشگیری از تخلف و برخورد با آن تأکید شده است (مجمع تشخیص مصلحت نظام،

بی تا، سیاست‌های کلی مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام و ابلاغ شده توسط رهبر معظم انقلاب اسلامی).

هفت اصل از نُه اصل منشور اخلاقی و اداری کارکنان دولت بر رعایت قواعد اخلاقی - در ارتباط با کنشگران و شهروندان - دلالت دارد. در این منشور کارکنان خود را ملزم به رعایت اصول و مفاد زیر می‌دانند:

۱. اصل برابری: همه شهروندان در برابر قانون برابرند و باید با همه آنان در شرایط مشابه رفتار یکسان داشت. کارمندان باید در محدوده وظایف شغلی خود امکان دسترسی برابر به خدمات دولتی را برای همه شهروندان فراهم و با آنان بدون هیچ‌گونه تبعیض رفتار کنند.

۲. اصل حاکمیت قانون در مناسبات اداری: همه امور دولتی مبنای قانونی دارد و تصمیمات و اقدامات اداری کارمندان باید براساس احترام به قوانین و مقررات موجود اتخاذ و انجام گردد.

۳. اصل شهروندمداری (مردم‌مداری): هدف غایی تشکیل سازمان‌های دولتی و استخدام کارمندان، ارائه خدمت بهتر به مردم و شهروندان است. کارمندان باید در گفتار و کردار و نگرش‌های خود، عنوان "خدمت‌گزار مردم" را متجلی سازند. کارمندان متعهد هستند که در تصمیم‌گیری‌ها، انجام وظایف و رفتارهای خود منافع و ترجیحات مردم و شهروندان و مصالح عمومی را در نظر گیرند و امکان دسترسی راحت‌تر و عام‌تر به خدمات دولتی را فراهم کنند.

۴. اصل احترام و اعتماد: کارمندان در تعاملات و رفتارهای خود با سایر افراد از قبیل مافوق‌ها، زیردستان، همکاران و مراجعان باید احترام آنان را حفظ کنند. به انتظارات و احساسات دیگران اهمیت دهند و بر مبنای اعتماد به طرف مقابل عمل کنند.

۵. اصل شفافیت: کارمندان باید تمامی اطلاعات مربوط به امور و فرآیندهای جاری دستگاه‌های اجرایی را (غیر از اموری که در زمره اسناد و اطلاعات طبقه‌بندی شده قرار دارد) به صورت شفاف در چارچوب مقررات و ضوابط در اختیار ذی‌نفعان قرار دهند. این اطلاعات ضمن مشخص کردن فرآیندهای سازمانی، مبنای پاسخگویی کارمندان را به مردم و مراجع ذی‌صلاح فراهم می‌آورد.

۶. اصل پاسخگویی: سازمان‌های دولتی برای مردم ایجاد می‌شوند و باید در برابر آنان پاسخگو باشند. کارمندان مسئولیت تصمیمات و اقدامات خود را برعهده می‌گیرند و درباره آن‌ها به مردم و مراجع ذی‌صلاح پاسخ می‌دهند.

۷. اصل عدم سوءاستفاده از موقعیت شغلی: کارمندان نباید از اختیارات و جایگاه شغلی و سازمانی خود در جهت منافع شخص یا گروه خاصی استفاده کنند. اختیارات شغلی و سازمانی باید فقط برای انجام وظایف سازمانی و در جهت مصالح عمومی به کار گرفته شود. (معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری، ۱۳۸۹).

وجه اخلاقی اصول مذکور از این جهت است که در پی کنترل نفع‌طلبی و خودمحوری افراد و تأمین مصالح کنشگران دیگر از طریق درست‌کاری است. این در حالی است که به نظر می‌رسد وضعیت ما با اصول و تصویری که پیش از این ترسیم شد تفاوتی اساسی دارد. با مرور مطالب رسانه‌های جمعی، گفتگوهای روزمره مردم و مطالعات اولیه در خصوص شیوع رفتارهای غیراخلاقی در نظام اداری، احتمال غلبه تعاریف غیراخلاقی درباره عملکرد کارکنان اداری بیشتر می‌شود. بر اساس مطالعات قبلی، وجود ارزش‌های اخلاقی کارکنان، به‌ویژه نزد نخبگان نظام اداری، بیش از پیش نفی می‌شود (محسنی، ۱۳۷۵؛ اسماعیلی، ۱۳۷۹؛ طالبی، ۱۳۷۹).

اگرچه در تحقیقات ملی موقعیت اخلاقی نخبگان نظام اداری کمتر مورد سؤال قرار گرفته است، داده‌های مندرج در دو موج بررسی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان مؤید بی‌اعتمادی مردم به مدیران دولتی است. برای نمونه، براساس پژوهش ملی سال ۱۳۸۲، اعتماد به مدیران دولتی در بین پاسخگویان حدود ۲۱ درصد زیاد، ولی حدود ۳۴ درصد کم بوده است (داده‌های پژوهش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۸۲). در تحقیق ملی سال ۱۳۷۹ نیز بیش از ۶۰ درصد مردم معتقد بودند قانون درباره مردم و مسئولان یکسان اجرا نمی‌شود (داده‌های پژوهش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۷۹).

به نظر می‌رسد موقعیت اخلاقی نخبگان نظام اداری در ایران، امری "مسئله‌دار" باشد. وجه مسئله‌آمیز موضوع در عدم تناسب اصول و ارکان اخلاقی موجود در متون و مقررات نظام اداری از یک سو با تصاویر و تعاریف اعضای جامعه از موقعیت غیراخلاقی نخبگان نظام اداری از سوی دیگر است. بدین معنی که در متون و منابع مذکور بر درست‌کاری، رعایت حقوق دیگران و سایر اصول اخلاقی تأکید شده است، ولی از دیدگاه اعضای جامعه، نخبگان نظام اداری فاقد این خصوصیات توصیف می‌شوند. هدف نگارنده مقاله، بررسی این موضوع است که موقعیت اخلاقی نخبگان در جامعه چگونه تعریف می‌شود؟ و اینکه آیا افراد جامعه نخبگان نظام اداری را به اصول اخلاقی‌ای پایبند می‌دانند که در سیاست‌های کلی نظام و منشور اخلاقی آمده است یا نه؟

بررسی این موضوع هم به جهت ملاحظات اخلاقی و هم به دلایل عملی از اهمیت زیادی برخوردار است. براساس مطالعات انجام شده و مطابق نظریه‌های موجود، عملکرد اخلاقی کنشگران تحت تأثیر ارزیابی آن‌ها از عملکرد دیگران، به‌ویژه عملکرد اخلاقی نخبگان، قرار دارد. اگر افراد عملکرد دیگران (نخبگان نظام اداری) را اخلاقی ارزیابی کنند، احتمال بیشتری وجود دارد که در تعاملات خود نیز به ارزش‌های اخلاقی پایبند باشند.

این تعریف و تلقی اخلاقی، پایه و اساس سرمایه اجتماعی و فرهنگی نظام اداری را تشکیل می‌دهد که در کارکرد درست نظام اداری نقش تعیین‌کننده‌ای دارد. چراکه قوام سرمایه اجتماعی و فرهنگی مبتنی بر اعتماد است و اساس اعتماد نیز بر باور به درستی وضعیت (به‌عنوان اصلی اخلاقی) استوار است. با تلقی نادرست و غیراخلاقی بودن وضعیت، اعتماد و سرمایه اجتماعی نیز آسیب جدی می‌بیند. از این رو، شناخت این موضوع برای ارزیابی و ارتقای سرمایه اجتماعی در ارتباط با نظام اداری نیز بسیار مهم است. زیرا با بررسی و شناخت علمی این زمینه می‌توان برای بهبود عملکرد اخلاقی و ارتقای سرمایه اجتماعی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی کرد. موضوعی که در اصل شانزدهم سیاست‌های کلی نظام نیز به صورت: «دانش‌بنیان کردن نظام اداری از طریق به‌کارگیری اصول مدیریت دانش و یکپارچه‌سازی اطلاعات با ابتناء بر ارزش‌های اسلامی» مورد تأکید واقع شده است.

چهارچوب مفهومی

مفهوم و ویژگی‌های اخلاق: بررسی موقعیت اخلاقی نخبگان نظام اداری مستلزم توضیح مفهومی مختصری درباره «اخلاق» و «موقعیت اخلاقی» است. مفهوم اخلاق در رشته‌های مختلف علوم انسانی مانند علم اخلاق، فلسفه، روان‌شناسی و علوم اجتماعی به معانی متفاوتی به کار رفته است. علی‌رغم تفاوت تعاریف و دیدگاه‌ها می‌توان موارد زیر را به‌عنوان خصوصیات امر اخلاقی ذکر کرد:

۱. مشتمل بر قواعد عمل است: در اینکه اخلاق مجموعه‌ای از قواعد رفتار است اجماع وجود دارد. اخلاق ناظر بر چگونگی تعامل کنشگر با دیگران است.
۲. احساس تعهد: تقریباً تمامی نظریه‌های اخلاق، تعهد را رکن اصلی اخلاق می‌دانند. لیکن در اینکه مبنای تعهد چیست اختلاف نظر وجود دارد. بعضی از نظریه‌ها مبنای تعهد اخلاقی را در پیامدهای آن می‌دانند. به این دسته نظریه‌های پیامدگرا گفته می‌شود. در این نگاه، تعهد اخلاقی مقوله‌ای مشروط به آثار مثبت و منفی و شرایط و موقعیت کنش اجتماعی

است. درمقابل، نظریه‌هایی قرار دارند که برای اخلاق شأن قطعی قائل هستند (چلبی، ۱۳۷۵: ۱۶۵). در این رویکرد قواعد اخلاقی فی‌نفسه ارزشمند تلقی می‌شوند.

۳. داشتن حالت دستوری: ارزش‌های اخلاقی^۱ حالت دستوری دارند و رفتار و اندیشه را در جهت‌ی خاص سوق می‌دهند (ساروخانی، ۱۳۷۰: ۸۴۵). این ارزش‌ها قوی‌ترین و مؤثرترین کنترل را در نهان و آشکار بر افراد اعمال می‌کنند و قاعدتاً نیازی به عوامل کنترل بیرونی و اجرایی نیز ندارند. درمقابل، بخش‌های دیگری از قواعد اجتماعی و هنجاری براساس ضمانت‌های اجتماعی و رسمی مشخص می‌شوند. مانند ارزش‌های حقوقی^۲ که به‌صورت قوانین تجلی می‌کنند و دارای ضمانت‌های اجرایی نیز هستند. به نظر نگارنده، ممکن است ارزش‌های اخلاقی ضمانت اجرایی هم پیدا کنند. لذا نمی‌توان گفت وجود ضمانت اجرایی قواعد اخلاقی آن‌ها را از شمول ارزش‌های اخلاقی خارج می‌کند.

۴. جهت‌گیری به سوی دیگری: همچنین در اکثر نظریه‌های اخلاق جهت‌گیری به سوی دیگری پذیرفته شده است. یعنی قواعد اخلاقی عمل افراد را در ارتباط با دیگری تعریف می‌کند. لذا می‌توان گفت، اخلاق بر اصول و قواعدی دلالت دارد که توسط کنشگران آن را به‌مثابه قاعده مطلوب عمل اجتماعی می‌پذیرند، از منابع مختلف سرچشمه می‌گیرند و به سوی دیگری رهنمون هستند. یعنی در آن‌ها مصالح دیگری بر منفعت فردی ترجیح داده می‌شود (طالبی، ۱۳۷۹: ۲۴).

براساس آنچه گفته شد، می‌توان محتوای قواعد و نظام اخلاقی را در جوامع متفاوت شناسایی و بررسی کرد. مطالعات انجام‌شده در ایران نشان می‌دهند ارزش‌هایی مانند وفاداری، امانت‌داری، راست‌گویی، پاک‌دامنی و درست‌کاری از جمله معیارهای اخلاقی پذیرفته‌شده در جامعه ما هستند (محسنی، ۱۳۷۵؛ اسماعیلی، ۱۳۷۹؛ طالبی، ۱۳۷۳؛ ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۱۳۷۹؛ طالبی، ۱۳۷۹؛ داده‌های تحقیق‌های ملی بررسی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان در سال ۱۳۷۹ و ۱۳۸۲). این معیارها هم ویژگی‌های مذکور درباره اخلاق را دارند، هم مورد پذیرش اکثر قریب به اتفاق اعضای جامعه هستند و در نتیجه می‌توان برای بررسی موقعیت نخبگان نظام اداری ایران از آن‌ها بهره برد.

موقعیت اخلاقی و انتظارات زمینه‌ای: براساس ادبیات موجود در علوم اجتماعی موقعیت اخلاقی نخبگان اداری را از دو منظر کلی می‌توان بررسی کرد. براساس رویکرد واقع‌گرایی در

1. Moral values
2. Legal values

علوم اجتماعی، می‌توان وضعیت اخلاقی جامعه و چگونگی پایبندی کنشگران را به قواعد اخلاقی به‌عنوان یک واقعیت، مشاهده و مطالعه کرد. در این رویکرد، وضعیت اخلاقی به‌مثابه واقعیتی عینی و بیرون از ذهن کنشگران وجود دارد و کنش‌های افراد نیز در ارتباط با این واقعیت شکل می‌گیرد. درمقابل، براساس مبانی نظری پدیدارشناسی و اتنومتدولوژی، می‌توان وجه برساختی وضعیت اخلاقی جامعه را مطالعه کرد.

نگارنده در این مقاله با استفاده از رویکرد دوم، موقعیت اخلاقی نخبگان نظام اداری را بررسی کرده است. براین‌اساس، دنیایی که در آن زندگی می‌کنیم و تحت تأثیر آن قرار داریم و بر آن اثر می‌گذاریم در آگاهی ما خلق شده است. به عبارت دیگر، با استفاده از پدیده‌شناسی هوسرل می‌توان گفت دنیای خارج، از طریق آگاهی ما معنی پیدا می‌کند. شوتز اذعان می‌کند آنچه با آن سروکار داریم کنش‌های آگاهی است نه کنش در جهان. دنیای اجتماعی چیزی است که به اتفاق یکدیگر آن را خلق می‌کنیم (کرایب، ۱۳۸۱: ۱۲۶). پرسشی که در اینجا قابل طرح است این است که انسان‌ها دنیای اجتماعی خود را با چه شیوه‌هایی خلق می‌کنند؟

براساس نگاه اتنومتدولوژیک، تعاملات و رفتارهای انسان‌ها براساس روش‌هایی صورت می‌گیرد که افراد در جامعه مشاهده و درک می‌کنند و آن را مبنای فهم و تفهیم اعمال دیگران می‌دانند و از آن در تبیین رفتارهای کنشگران استفاده می‌کنند (اسکیدمور، ۱۳۷۲: ۲۸۸-۲۹۰). قضاوت‌های مردم در زندگی روزمره و قواعد روش دیگران عمل آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

جهان اجتماعی اخلاقی ما نیز تحت تأثیر نظام آگاهی و تعاریف ما از وضعیت اخلاقی جامعه و قواعد عمل دیگران قرار دارد. از این رو، مطالعه نظام آگاهی کنشگران از وضعیت پایبندی به ارزش‌های اخلاقی در نظام اداری برای شناخت موقعیت اخلاقی نظام اداری در ایران بسیار مهم و ارزشمند است. به تبعیت از شوتز و گارفینگل می‌توان گفت درک و آگاهی افراد از پایبندی یا عدم پایبندی به ارزش‌های اخلاقی نخبگان نظام اداری "انتظارات زمینه‌ای"^۱ یا صورت‌های بدیهی مبتنی بر عقل سلیم ایجاد می‌کنند. اگر قواعد عمل درک‌شده و انتظارات زمینه‌ای شکل‌گرفته اخلاقی باشد، به احتمال زیاد کنشگر تحت تأثیر آن اخلاقی عمل خواهد کرد (و برعکس).

لازم است به این نکته اشاره شود که ممکن است قواعد عمل و وضعیت اخلاقی درک‌شده توسط کنشگران، با شرایط اخلاقی واقعاً موجود و قابل شناخت با معرفت علمی هماهنگ یا

1. Background expectancies

ناهماهنگ باشد. در این حالت، به صورت منطقی و به شکل ساده با چهار نوع ارتباط ممکن مواجه خواهیم بود. جدول زیر این موضوع را نشان می‌دهد.

جدول ۱. نسبت‌های ممکن بین درک و تعریف کنشگران (انتظارات زمینه‌ای) با شرایط واقعی (براساس شناخت علمی)

شرایط واقعی		اخلاقی	درک و تعریف کنشگران
غیر اخلاقی	اخلاقی		
۲	۱	اخلاقی	
۴	۳	غیر اخلاقی	

حالت‌های ۱ و ۴ مندرج در جدول، نشانگر همسویی بین وجه برساختی و تعریفی با واقعیت واقعاً موجود است. در حالی که حالت‌های ۲ و ۳ ناهماهنگی بین جهان واقعی و جهان برساختی و تعریفی را نشان می‌دهد. حالت‌های ۱ و ۲ انتظارات زمینه‌ای یا صورت‌های بدیهی اخلاقی مبتنی بر عقل سلیم ایجاد می‌کند. در مقابل حالت‌های ۳ و ۴ انتظارات زمینه‌ای یا صورت‌های بدیهی غیر اخلاقی مبتنی بر عقل سلیم ایجاد می‌نمایند. می‌توان گفت در حالت‌های ۲ و ۳ جامعه با شکاف اخلاقی مواجه است.

در اینجا می‌توان به این پرسش اساسی نیز پرداخت که مردم در زندگی روزمره با چه سازوکارهایی روش‌ها و قواعد عمل را (اخلاقی/غیر اخلاقی) کسب می‌کنند؟ نقش ارزیابی افراد از قواعد عمل دیگران در انطباق با قواعد اخلاقی چیست؟ آنچه در اینجا اهمیت دارد تأکید بر این موضوع است که عمل افراد ضرورتاً براساس عقلانیت علمی نیست. تصور و عمل مردم عادی مبتنی بر این باور است که قاعده عمل همان تصور رایج و جاری است. چنین باوری در زندگی روزمره نوعی قطعیت و حصار ذهنی ایجاد می‌کند که ممکن است با منطق علمی درک واقعیت سازگار نباشد، ولی در زندگی روزمره، عمل افراد را تسهیل می‌کند. لذا می‌توان گفت معمولاً تعاریف جمعی اخلاقی/غیر اخلاقی یا جهان مشترک بین ذهنی اخلاقی/غیر اخلاقی مبنای منطق عمل در زندگی روزمره قرار می‌گیرد. در واقع، همان‌گونه که جفری الکساندر در جامعه‌شناسی فرهنگی خود استدلال می‌کند، این درک و آگاهی است که ساختاری از فرهنگ را ایجاد می‌کند و کنش اجتماعی انسان‌ها تحت تأثیر آن قرار می‌گیرد. توجه به این وجوه معنایی و تعریفی اهمیت بنیادی در جامعه‌شناسی فرهنگی دارد (الکساندر، ۲۰۰۳: ۲-۱۴).

کنشگران با تعریف اخلاقی از موقعیت دیگران، آن‌ها را مشمول قضاوت اخلاقی قرار می‌دهند و با تعریف غیر اخلاقی آن‌ها را از شمول قضاوت اخلاقی خود خارج می‌کنند.

در این صورت، احساس تعهد اخلاقی کنشگران به آن‌ها متفاوت خواهد بود. بنابر آنچه گفته شد، می‌توان موقعیت اخلاقی نخبگان نظام اداری در ایران را با بررسی درک و تعریف کنشگران از پایبندی به ارزش‌های اخلاقی مورد ارزیابی قرار داد.

روش تحقیق

مطالعه موقعیت اخلاقی نخبگان نظام اداری در دو مرحله انجام گرفت. در مرحله مطالعات اکتشافی برای انتخاب قواعد اخلاقی از دو منبع استفاده شد: ابتدا منابع و کتاب‌های اخلاقی مورد بررسی قرار گرفت و سپس تحقیقات پیمایشی که درباره ارزش‌های اخلاقی و نگرش‌های ایرانیان انجام گرفته‌اند مطالعه شد (فهرست منابع و تحقیقات قبلی در پایان مقاله درج شده است). براساس این بررسی‌ها سه ارزش اخلاقی که در متون اخلاقی به‌عنوان قواعد اخلاقی اصلی مورد تأکید قرار گرفته و در پیمایش‌های انجام‌شده در ایران به‌عنوان ارزش‌های اخلاقی پذیرفته‌شده توصیف شده‌اند انتخاب شدند. این ارزش‌ها عبارت‌اند از: ۱. راست‌گویی ۲. درست‌کاری ۳. عفت و پاک‌دامنی.

پس از مشخص شدن ارزش‌های اخلاقی، تحقیق پیمایشی در شهر تهران اجرا شد. جامعه آماری تحقیق نوجوانانی بودند که در مدارس دولتی و غیرانتفاعی دو منطقه شمال و جنوب شهر تهران (منطقه ۱۵ و ۳) تحصیل می‌کردند. نمونه مورد نیاز براساس فرمول پیش‌برآورد ۴۳۵ نفر انتخاب شد و نمونه‌گیری به شیوه تصادفی طبقه‌ای چندمرحله‌ای متناسب انجام گرفت. ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسش‌نامه‌ای بود که در طول تحقیق ساخته شد. واحد مشاهده فرد دانش‌آموز بود. داده‌ها به شیوه خودگزارشی^۱ توسط پاسخگویان ارائه شده است. از میان نخبگان نظام اداری در ایران، نگرش پاسخگویان به عملکرد اخلاقی چهار گروه سنجیده شده است. این چهار گروه عبارت‌اند از وزراء، نمایندگان مجلس، رؤسای ادارات و رؤسای دادگاه‌ها. از پاسخگویان خواسته شد با دادن نمره صفر تا ده ارزیابی خود را از رفتار گروه‌های مذکور از نظر درست‌کاری، راست‌گویی و پاک‌دامنی (جداگانه) ارائه کنند. نمره صفر به معنای عدم پایبندی کامل و نمره ده به معنای پایبندی کامل آن‌ها به ارزش‌های مذکور است.

جمع‌آوری اطلاعات توسط پرسشگران خبره (دانشجویان دکتری و فوق‌لیسانس) انجام گرفت. سنجش اعتبار و پایایی ابزار اندازه‌گیری در سه مرحله انجام گرفت. ابتدا داوران درباره

1. Self report

اعتبار ابزار اندازه‌گیری و سؤالات مورد نظر برای سنجیدن متغیرها اظهار نظر کردند. علاوه بر پیش‌آزمون، پس از جمع‌آوری اطلاعات نهایی نیز اعتبار و پایایی ابزار اندازه‌گیری از طریق محاسبه آلفای کرونباخ و انجام تحلیل عامل بررسی و تأیید شد. شاخص پایایی همه مقیاس‌ها بیش از ۰/۹۲ و ضریب تناسب پرسش‌ها با متغیرها بین ۰/۷۵ تا ۰/۸۷ بوده است. (هرکدام از مقیاس‌های فوق از سه پرسش تشکیل شده‌اند. دامنه نمره اخلاقی هرکدام از گروه‌های مذکور از هرکدام از ارزش‌ها بین صفر تا ده و در مقیاس ارزش‌های سه‌گانه صفر تا سی متغیر است).

یافته‌های تحقیق

برای تبیین موقعیت اخلاقی نخبگان نظام اداری، ابتدا یافته‌های تحقیق به تفکیک گروه‌های چهارگانه و ارزش‌های اخلاقی سه‌گانه ارائه شده، سپس جمع‌بندی نهایی انجام شده است.

درک پاسخگویان از عملکرد اخلاقی وزرا

درست‌کاری: چگونگی درک و تعریف جمعیت مورد تحقیق از خصوصیات اخلاقی وزرا در جدول ۲ آمده است. بیش از ۲۰ درصد پاسخگویان از نظر درست‌کاری نمره صفر به وزرا داده‌اند. درمقابل فقط ۳ درصد پاسخگویان نمره ۱۰ به آن‌ها داده‌اند. ۶۵ درصد پاسخگویان نیز نمره پنج و کمتر از آن داده‌اند. توزیع داده‌های جدول نشان می‌دهد، اکثر پاسخگویان وزرا را درست‌کار نمی‌دانند. میانگین نمره‌ای که پاسخگویان به وزرا از نظر درست‌کاری داده‌اند ۴/۴ است که از متوسط نمره مورد انتظار نیز پایین‌تر است.

راست‌گویی: توزیع نظرات پاسخگویان درباره راست‌گویی وزرا نشان می‌دهد، ۲۲/۷ درصد وزرا را اصلاً راست‌گو نمی‌دانند و به‌همین دلیل نیز به آنان از نظر راست‌گویی نمره صفر (پایین‌ترین نمره ممکن) داده‌اند. درمقابل، فقط ۳/۵ درصد به وزرا نمره ده (بالا‌ترین نمره) داده‌اند. ۶۶/۷ درصد پاسخگویان هم نمره کمتر از پنج داده‌اند. نمای توزیع عدد صفر را نشان می‌دهد و معنای آن این است که نظر بیشترین افراد در نقطه صفر نمره راست‌گویی وزرا متمرکز است. توزیع داده‌های جدول نشان می‌دهد اکثر پاسخگویان وزرا را راست‌گو نمی‌دانند. میانگین نمره‌ای که پاسخگویان به وزرا از نظر راست‌گویی داده‌اند ۴/۱۷ است که از متوسط نمره مورد انتظار نیز پایین‌تر است.

پاک‌دامنی: توزیع نظرات پاسخگویان درباره پاک‌دامنی وزرا نشان می‌دهد، ۲۱/۱ درصد وزرا را اصلاً پاک‌دامن نمی‌دانند و به‌همین دلیل نیز به آنان از نظر پاک‌دامنی نمره صفر (پایین‌ترین

نمره ممکن) داده‌اند. در مقابل، ۶/۱ درصد نمره ده (بالاترین نمره) داده‌اند. ۶۱/۶ درصد پاسخگویان نمره پاک‌دامنی وزرا را کمتر از پنج داده‌اند. نمای توزیع عدد صفر را نشان می‌دهد و معنای آن این است که نظر بیشترین افراد در نقطه صفر طیف نمره پاک‌دامنی وزرا متمرکز است. توزیع داده‌های جدول نشان می‌دهد اکثر پاسخگویان وزرا را پاک‌دامن نمی‌دانستند. میانگین نمره‌ای که پاسخگویان از نظر پاک‌دامنی به وزرا داده‌اند ۴/۵ است که از متوسط نمره مورد انتظار نیز پایین‌تر است.

مقایسه میانگین نمرات اخلاقی وزرا در خصوص سه ارزش درست‌کاری، راست‌گویی و پاک‌دامنی نشان می‌دهد پاسخگویان کمترین نمره را به راست‌گویی وزرا داده‌اند. بر این اساس، می‌توان گفت راست‌گویی، درست‌کاری و پاک‌دامنی سه ارزش اخلاقی‌ای هستند که وجود آن‌ها در وزرا به ترتیب نفی شده است.

جدول ۲. چگونگی توزیع درک و تعریف پاسخگویان از خصوصیات اخلاقی وزرا (تعداد=۴۳۵)

نمره	درست‌کاری		راست‌گویی		پاک‌دامنی	
	درصد	درصد تجمعی	درصد	درصد تجمعی	%	درصد تجمعی
۰	۲۰,۰۶	۲۰,۶	۲۲,۷	۲۲,۷	۲۱,۱	۲۱,۱
۱	۴	۲۴,۶	۴,۳	۲۷	۴,۱	۲۵,۲
۲	۴,۸	۲۹,۳	۶,۱	۳۳,۱	۴,۶	۲۹,۸
۳	۶,۵	۳۵,۸	۶,۸	۳۹,۹	۴,۸	۳۴,۶
۴	۵,۳	۴۱,۱	۷,۱	۴۷	۶,۴	۴۱
۵	۲۱,۶	۶۲,۷	۱۹,۷	۶۶,۷	۲۰,۶	۶۱,۶
۶	۱۱,۳	۷۳,۹	۷,۳	۷۴	۹,۲	۷۰,۷
۷	۸,۸	۸۲,۷	۹,۸	۸۳,۸	۱۰,۴	۸۱,۲
۸	۹,۵	۹۲,۲	۸,۳	۹۲,۲	۸,۹	۹۰,۱
۹	۴,۸	۹۷	۴,۳	۹۶,۵	۳,۸	۹۳,۹
۱۰	۳	۱۰۰	۳,۵	۱۰۰	۶,۱	۱۰۰
نامعتبر	۸/۳		۹		۷,۳	
میانگین	۴/۴		۴/۱۷		۴/۵	

درک پاسخگویان از عملکرد اخلاقی نمایندگان مجلس

درست‌کاری: چگونگی درک و تعریف جامعه مورد تحقیق از خصوصیات اخلاقی نمایندگان مجلس در جدول ۳ آمده است. داده‌های مندرج در جدول نشان می‌دهد، ۱۷/۶ درصد

پاسخگویان از نظر درست‌کاری نمرهٔ صفر به نمایندگان مجلس داده‌اند. درمقابل، فقط ۴ درصد پاسخگویان به آن‌ها نمرهٔ ده داده‌اند. ۶۲/۵ درصد نمرهٔ پنج و کمتر از آن داده‌اند. توزیع داده‌های جدول نشان می‌دهد اکثر پاسخگویان نمایندگان مجلس را درست‌کار نمی‌دانند. میانگین نمره‌ای که پاسخگویان از نظر درست‌کاری به نمایندگان مجلس داده‌اند ۴/۴۸ است که از متوسط نمرهٔ مورد انتظار نیز پایین‌تر است.

راست‌گویی: توزیع نظرات پاسخگویان دربارهٔ راست‌گویی نمایندگان مجلس نشان می‌دهد ۱۹/۶ درصد اصلاً نمایندگان مجلس را راست‌گو نمی‌دانند و به‌همین دلیل نیز به آنان از نظر راست‌گویی نمرهٔ صفر (پایین‌ترین نمره) داده‌اند. درمقابل، فقط ۵ درصد نمرهٔ ده (بالا‌ترین نمره) داده‌اند. ۶۲/۷ درصد پاسخگویان نمرهٔ کمتر از پنج داده‌اند. نمای توزیع عدد صفر را نشان می‌دهد و معنای آن این است که نظر بیشترین افراد در نقطهٔ صفر طیف نمرهٔ راست‌گویی متمرکز است. توزیع داده‌های جدول نشان می‌دهد اکثر پاسخگویان نمایندگان مجلس را راست‌گو نمی‌دانند. میانگین نمره‌ای که پاسخگویان از نظر راست‌گویی به نمایندگان مجلس داده‌اند ۴/۳۸ است که از متوسط نمرهٔ مورد انتظار نیز پایین‌تر است.

پاک‌دامنی: توزیع نظرات پاسخگویان دربارهٔ پاک‌دامنی نمایندگان مجلس نشان می‌دهد، ۱۸/۹ درصد نمایندگان مجلس را اصلاً پاک‌دامن نمی‌دانستند و به‌همین دلیل نیز به آنان از نظر پاک‌دامنی نمرهٔ صفر (پایین‌ترین نمرهٔ ممکن) داده‌اند. درمقابل، ۵/۱ درصد نمرهٔ ده (بالا‌ترین نمره) داده‌اند. ۶۳/۷ درصد پاسخگویان نمرهٔ پاک‌دامنی نمایندگان مجلس را کمتر از پنج داده‌اند. نمای توزیع عدد پنج را نشان می‌دهد و معنای آن این است که نظر بیشترین افراد در نقطهٔ پنج طیف نمرهٔ پاک‌دامنی نمایندگان مجلس متمرکز است. توزیع داده‌های جدول نشان می‌دهد اکثر پاسخگویان نمایندگان مجلس را پاک‌دامن نمی‌دانستند. میانگین نمره‌ای که پاسخگویان از نظر پاک‌دامنی به نمایندگان مجلس داده‌اند ۴/۵ بوده است که از متوسط نمرهٔ مورد انتظار نیز پایین‌تر است.

مقایسهٔ میانگین نمرات اخلاقی نمایندگان مجلس درخصوص سه ارزش درست‌کاری، راست‌گویی و پاک‌دامنی نشان می‌دهد، پاسخگویان کمترین نمره را به راست‌گویی نمایندگان مجلس داده‌اند. براین‌اساس می‌توان گفت راست‌گویی، درست‌کاری و پاک‌دامنی سه ارزش اخلاقی‌ای هستند که وجود آن‌ها در نمایندگان مجلس به ترتیب بیشتر نفی شده است.

جدول ۳. چگونگی توزیع درک و تعریف پاسخگویان از خصوصیات اخلاقی نمایندگان مجلس

نمره	درست کاری		راست گویی		پاک دامنی	
	درصد	درصد تجمعی	درصد	درصد تجمعی	درصد	درصد تجمعی
۰	۱۷,۶	۱۷,۶	۱۹,۶	۱۹,۶	۱۸,۹	۱۸,۹
۱	۶	۲۳,۷	۴,۸	۲۴,۴	۴,۶	۲۳,۵
۲	۵,۳	۲۹	۶,۵	۳۱	۶,۹	۳۰,۴
۳	۸,۳	۳۷,۳	۹,۶	۴۰,۶	۶,۶	۳۷,۱
۴	۵,۵	۴۲,۸	۶	۴۶,۶	۵,۴	۴۲,۵
۵	۱۹,۶	۶۲,۵	۱۵,۹	۶۲,۷	۲۱,۲	۶۳,۷
۶	۱۰,۶	۷۳	۸,۸	۷۱,۳	۱۰	۷۳,۷
۷	۷,۸	۸۰,۹	۱۰,۶	۸۱,۹	۶,۱	۷۹,۸
۸	۷,۶	۸۸,۶	۶,۸	۸۸,۷	۷,۷	۸۷,۵
۹	۷,۶	۹۶	۶,۳	۹۵	۷,۴	۹۴,۹
۱۰	۴	۱۰۰	۵	۱۰۰	۵,۱	۱۰۰
نامعتبر	۹/۷		۸/۷		۱۰	
میانگین	۴/۴۸		۴/۳۸		۴/۴۸	

درک پاسخگویان از عملکرد اخلاقی رؤسای دادگاهها

درست کاری: چگونگی درک و تعریف جامعه تحقیق از خصوصیات اخلاقی رؤسای دادگاهها در جدول ۴ آمده است. داده‌های مندرج در جدول نشان می‌دهد ۲۷/۱ درصد پاسخگویان از نظر درست کاری به رؤسای دادگاهها نمره صفر داده‌اند. درمقابل، ۵/۲ درصد پاسخگویان نمره ده به آن‌ها داده‌اند. ۶۵/۹ درصد نمره پنج و کمتر از آن داده‌اند. توزیع داده‌های جدول نشان می‌دهد اکثر پاسخگویان رؤسای دادگاهها را درست کار نمی‌دانستند. میانگین نمره‌ای که پاسخگویان به رؤسای دادگاهها از نظر درست کاری داده‌اند ۴/۰۸ بوده است که از متوسط نمره مورد انتظار نیز پایین‌تر است.

راست گویی: توزیع نظرات پاسخگویان درباره راست گویی رؤسای دادگاهها نشان می‌دهد، ۲۷ درصد رؤسای دادگاهها را اصلاً راست گو نمی‌دانند و به همین دلیل نیز به آنان از نظر راست گویی نمره صفر (پایین‌ترین نمره ممکن) داده‌اند. درمقابل، فقط ۷ درصد نمره ده (بالا ترین نمره) داده‌اند. ۶۹ درصد پاسخگویان نمره کمتر از پنج داده‌اند. نمای توزیع عدد صفر را نشان می‌دهد و معنای آن این است که نظر بیشترین افراد در نقطه صفر طیف نمره راست گویی متمرکز است. توزیع داده‌های جدول نشان می‌دهد اکثر پاسخگویان رؤسای دادگاهها را راست گو نمی‌دانستند.

میانگین نمره‌ای که پاسخگویان به رؤسای دادگاه‌ها از نظر راست‌گویی داده‌اند ۴ بوده است که از متوسط نمره مورد انتظار نیز یک نمره پایین‌تر است.

پاک‌دامنی: توزیع نظرات پاسخگویان درباره پاک‌دامنی رؤسای دادگاه‌ها نشان می‌دهد، ۲۷/۳ درصد رؤسای دادگاه‌ها را اصلاً پاک‌دامن نمی‌دانستند و به‌همین دلیل نیز به آنان از نظر پاک‌دامنی نمره صفر (پایین‌ترین نمره ممکن) داده‌اند. درمقابل، ۴/۸ درصد نمره ده (بالاترین نمره) داده‌اند. ۶۷/۶ درصد پاسخگویان نمره پاک‌دامنی رؤسای دادگاه‌ها را کمتر از پنج داده‌اند. نمای توزیع عدد صفر را نشان می‌دهد و معنای آن این است که نظر بیشترین افراد در نقطه صفر طیف نمره پاک‌دامنی رؤسای دادگاه‌ها متمرکز است. توزیع داده‌های جدول نشان می‌دهد اکثر پاسخگویان رؤسای دادگاه‌ها را پاک‌دامن نمی‌دانستند. میانگین نمره‌ای که پاسخگویان از نظر پاک‌دامنی به رؤسای دادگاه‌ها داده‌اند ۴/۰۵ بوده است که از متوسط نمره مورد انتظار حدود یک‌نمره پایین‌تر است.

مقایسه میانگین نمرات اخلاقی رؤسای دادگاه‌ها درخصوص سه ارزش درست‌کاری، راست‌گویی و پاک‌دامنی نشان می‌دهد، پاسخگویان کمترین نمره را به راست‌گویی رؤسای دادگاه‌ها داده‌اند. براین‌اساس، می‌توان گفت راست‌گویی، درست‌کاری و پاک‌دامنی سه ارزش اخلاقی‌ای هستند که وجود آن‌ها در رؤسای دادگاه‌ها به ترتیب بیشتر نفی شده است.

جدول ۴. چگونگی توزیع درک و تعریف پاسخگویان از خصوصیات اخلاقی رؤسای دادگاه‌ها (تعداد = ۴۳۵)

نمره	درست‌کاری		راست‌گویی		پاک‌دامنی	
	درصد	درصد تجمعی	درصد	درصد تجمعی	درصد	درصد تجمعی
۰	۲۷,۱	۲۷,۱	۲۷,۱	۲۷,۱	۲۷,۳	۲۷,۳
۱	۵,۲	۳۲,۳	۵,۸	۳۲,۸	۶,۱	۳۳,۴
۲	۵	۳۷,۳	۵,۳	۳۸,۱	۶,۱	۳۹,۵
۳	۷,۷	۴۵	۷,۶	۴۵,۷	۶,۳	۴۵,۸
۴	۷	۵۲	۷,۸	۵۳,۴	۵,۳	۵۱,۱
۵	۱۳,۹	۶۵,۹	۱۵,۵	۶۸,۹	۱۶,۵	۶۷,۶
۶	۷	۷۲,۹	۴,۸	۷۳,۷	۵,۱	۷۲,۷
۷	۶,۷	۷۹,۶	۷	۸۰,۷	۶,۳	۷۹
۸	۷,۷	۸۷,۳	۵,۵	۸۶,۲	۷,۶	۸۶,۶
۹	۵,۲	۹۲,۵	۷	۹۳,۲	۴,۸	۹۱,۴
۱۰	۷,۵	۱۰۰	۶۸	۱۰۰	۸,۶	۱۰۰
نامعتبر	۷/۶		۸/۳		۹/۲	
میانگین	۴/۰۴		۴/۰۰		۴/۰۵	

درک پاسخگویان از عملکرد اخلاقی رؤسای ادارات دولتی

درست‌کاری: چگونگی درک و تعریف جامعه تحقیق از خصوصیات اخلاقی رؤسای اداره‌های دولتی در جدول ۵ آمده است. داده‌های مندرج در جدول نشان می‌دهد ۲۰/۶ درصد پاسخگویان از نظر درست‌کاری به رؤسای ادارات دولتی نمره صفر داده‌اند. درمقابل، ۲/۳ درصد پاسخگویان به آن‌ها نمره ده داده‌اند. بیش از ۷۵ درصد نمره پنج و کمتر از آن داده‌اند. توزیع داده‌های جدول نشان می‌دهد اکثر پاسخگویان رؤسای ادارات دولتی را درست‌کار نمی‌دانستند. میانگین نمره‌ای که پاسخگویان از نظر درست‌کاری به رؤسای دادگاه‌ها داده‌اند ۳/۴۶ بوده است که از متوسط نمره مورد انتظار نیز بیش از یک‌نمره پایین‌تر است. نمای توزیع عدد صفر را نشان می‌دهد و معنای آن این است که نظر بیشترین افراد در نقطه صفر طیف نمره راست‌گویی متمرکز است.

راست‌گویی: توزیع نظرات پاسخگویان درباره راست‌گویی رؤسای ادارات دولتی نشان می‌دهد، ۲۸ درصد رؤسای ادارات دولتی را اصلاً راست‌گو نمی‌دانند و به‌همین دلیل نیز به آنان از نظر راست‌گویی نمره صفر (پایین‌ترین نمره ممکن) داده‌اند. درمقابل، فقط ۲/۳ درصد نمره ده (بالترین نمره) داده‌اند. ۷۷ درصد پاسخگویان نمره کمتر از پنج داده‌اند. نمای توزیع عدد صفر را نشان می‌دهد و معنای آن این است که نظر بیشترین افراد در نقطه صفر طیف نمره راست‌گویی متمرکز است. توزیع داده‌های جدول نشان می‌دهد اکثر پاسخگویان رؤسای ادارات دولتی را راست‌گو نمی‌دانستند. میانگین نمره‌ای که پاسخگویان به رؤسای ادارات دولتی از نظر راست‌گویی داده‌اند ۳/۳۸ بوده است که از متوسط نمره مورد انتظار نیز حدود یک‌ونیم نمره پایین‌تر است.

پاک‌دامنی: توزیع نظرات پاسخگویان درباره پاک‌دامنی رؤسای ادارات دولتی نشان می‌دهد، حدود ۲۷ درصد آن‌ها را اصلاً پاک‌دامن نمی‌دانستند و به‌همین دلیل نیز به آنان از نظر پاک‌دامنی نمره صفر (پایین‌ترین نمره ممکن) داده‌اند. درمقابل، ۳/۶ درصد نمره ده (بالترین نمره) داده‌اند. بیش از ۷۵ درصد پاسخگویان نمره پاک‌دامنی رؤسای ادارات دولتی را کمتر از پنج داده‌اند. نمای توزیع عدد صفر را نشان می‌دهد. معنای آن این است که نظر بیشترین افراد در نقطه صفر طیف نمره پاک‌دامنی رؤسای ادارات دولتی متمرکز است. توزیع داده‌های جدول نشان می‌دهد اکثر پاسخگویان رؤسای ادارات دولتی را پاک‌دامن نمی‌دانستند. میانگین نمره‌ای که پاسخگویان از نظر پاک‌دامنی به رؤسای ادارات دولتی داده‌اند ۳/۵۲ بوده است که از متوسط نمره مورد انتظار حدود یک‌ونیم نمره پایین‌تر است.

موقعیت اخلاقی نخبگان نظام اداری در ایران

مقایسه میانگین نمرات اخلاقی رؤسای ادارات دولتی در خصوص سه ارزش درست‌کاری، راست‌گویی و پاک‌دامنی نشان می‌دهد پاسخگویان کمترین نمره را به راست‌گویی رؤسای ادارات دولتی داده‌اند. براین‌اساس، می‌توان گفت راست‌گویی، درست‌کاری و پاک‌دامنی سه ارزش اخلاقی‌ای هستند که وجود آن‌ها در رؤسای ادارات دولتی به ترتیب بیشتر نفی شده است.

جدول ۵. چگونگی توزیع درک و تعریف پاسخگویان از خصوصیات اخلاقی روسای ادارات دولتی (تعداد = ۴۳۵)

نمره	درست‌کاری		راست‌گویی		پاک‌دامنی	
	درصد	درصد تجمعی	درصد	درصد تجمعی	درصد	درصد تجمعی
۰	۲۶,۶	۲۶,۶	۲۸	۲۸	۲۶,۹	۲۶,۹
۱	۹,۸	۳۶,۴	۶,۹	۳۴,۹	۸,۲	۳۵,۱
۲	۶,۸	۴۳,۲	۷,۶	۴۲,۵	۷,۷	۴۲,۸
۳	۶	۴۹,۲	۸,۴	۵۰,۹	۷,۵	۵۰,۳
۴	۷,۵	۵۶,۸	۸,۴	۵۹,۳	۷,۴	۵۷,۷
۵	۱۸,۳	۷۵,۱	۱۷,۸	۷۷,۱	۱۷,۴	۷۵,۱
۶	۸,۸	۸۳,۹	۷,۶	۸۴,۷	۶,۴	۸۱,۵
۷	۶	۸۹,۹	۶,۱	۹۰,۸	۵,۹	۸۷,۴
۸	۴,۸	۹۴,۷	۴,۳	۹۵,۲	۶,۴	۹۳,۸
۹	۳	۹۷,۷	۲,۵	۹۷,۷	۲,۶	۹۶,۴
۱۰	۲,۳	۱۰۰	۲,۳	۱۰۰	۳,۶	۱۰۰
نامعتبر	۸/۵		۹/۷		۱۰/۳	
میانگین	۳/۴۶		۳/۳۸		۳/۵۲	

فرانگاه: عقیده جمعی غیر اخلاقی درباره نخبگان نظام اداری

در این قسمت برای ارزیابی کلی موقعیت اخلاقی نخبگان نظام اداری در نزد پاسخگویان و دستیابی به درک تلفیقی آنان، نمره پایبندی اخلاقی نخبگان نظام اداری (وزرا، نمایندگان مجلس، رؤسای دادگاه‌ها و رؤسای ادارات) درباره سه ارزش اخلاقی درست‌کاری، راست‌گویی و پاک‌دامنی به صورت ترکیبی ارائه شده است. مقوله ۱۰۰ درصد غیر اخلاقی به معنای نمره اخلاقی صفر است. بقیه مقولات از طریق روش‌های آماری مرسوم (تقسیم فاصله حداقل و حداکثر نمره اخلاقی به تعداد طبقات) به دست آمده است. همچنین توزیع نظر پاسخگویان درباره وزرا و نمایندگان مجلس به دلیل نزدیکی نظرات پاسخگویان درباره آن‌ها در هم ادغام شده است. نتایج در جدول ۶ مندرج است.

جدول ۶. چگونگی درک و تعریف پاسخگویان از خصوصیات اخلاقی نخبگان نظام اداری

آمارهای غیرطبقه‌بندی شده (فاصله‌ای)				آمارهای طبقه‌بندی شده (ترتیبی)				عناوین نخبگان
ضریب چولگی	دامنه نمره	انحراف معیار	میانگین	درصد جمعی	درصد	فراوانی	توزیع نظرات	
۰/۱۹۱	۰-۶۰	۱۵/۰۵	۲۶/۴۴	۱۰/۸	۱۰/۸	۴۷	صد درصد غیراخلاقی	نمایندگان مجلس و وزرای دولت و
				۲۴/۴	۱۳/۶	۵۹	بسیار غیراخلاقی	
				۶۳/۸	۳۹/۴	۱۷۱	غیر اخلاقی	
				۸۹/۹	۲۶	۱۱۳	تا حدودی غیر اخلاقی	
				۹۹/۳	۹/۴	۴۱	اخلاقی	
				۱۰۰	۰/۷	۳	صد درصد اخلاقی	
۰/۲۴۷	۰-۳۰	۷/۸۴	۱۰/۳۸	۲۱/۴	۲۱/۴	۹۳	صد درصد غیر اخلاقی	رؤسای ادارات دولتی
				۳۷	۱۵/۶	۶۸	بسیار غیر اخلاقی	
				۷۶/۳	۳۹/۳	۱۷۱	غیر اخلاقی	
				۹۲	۱۵/۶	۶۸	تا حدودی غیر اخلاقی	
				۹۸/۹	۶/۹	۳۰	اخلاقی	
				۱۰۰	۱/۱	۵	صد درصد اخلاقی	
۰/۱۵۳	۰-۳۰	۹/۱۲۷	۱۲/۱۴	۱۰۰	۲۲/۳	۹۷	صد درصد غیر اخلاقی	رؤسای دادگاه‌ها
				۳۲	۹/۷	۴۲	بسیار غیر اخلاقی	
				۶۸/۷	۳۶/۸	۱۶۰	غیر اخلاقی	
				۸۳/۷	۱۴/۹	۶۵	تا حدودی غیر اخلاقی	
				۹۶/۶	۱۲/۹	۵۶	اخلاقی	
				۱۰۰	۳/۴	۱۵	صد درصد اخلاقی	

مندرجات جدول فوق نشان می‌دهد حدود ۹۰ درصد نوجوانان مورد مطالعه عملکرد وزرا و نمایندگان مجلس را کم‌وبیش غیر اخلاقی و حدود ۱۰ درصد اخلاقی می‌دانند. میانگین نمره اخلاقی این گروه ۲۶/۴۴ بوده است که ۳/۶۶ نمره کمتر از میانگین مورد انتظار (نظری) است. درک نوجوانان از عملکرد رؤسای ادارات بسیار غیر اخلاقی است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد ۹۲ درصد پاسخگویان عملکرد رؤسای ادارات را کم‌وبیش غیر اخلاقی و ۸ درصد اخلاقی می‌دانند. در این میان، تعداد کسانی که عملکرد این گروه را صد درصد غیر اخلاقی می‌دانند بیست برابر کسانی است که عملکرد آن‌ها را صد درصد اخلاقی ارزیابی می‌کنند. میانگین نمره اخلاقی رؤسای ادارات ۱۰/۳۸ بوده است که ۴/۶۲ نمره (۰/۵۹ انحراف معیار) کمتر از میانگین

نظری است. ضریب چولگی ۰/۲۴۷ نشانگر چوله بودن توزیع به سمت چپ در محور مختصات است. این ضریب مطالب فوق را درخصوص هنجار ذهنی غیراخلاقی پاسخگویان تأیید می‌کند. درک نوجوانان از عملکرد رؤسای دادگاه‌ها نیز به سمت غیراخلاقی توزیع میل می‌کند. ۲۲/۳ درصد عملکرد این گروه را صد درصد غیراخلاقی و ۳/۴ درصد، صد درصد اخلاقی می‌دانند. در مجموع نیز ۸۳/۷ درصد عملکرد رؤسای دادگاه‌ها را کم‌وبیش غیراخلاقی و ۱۶/۳ درصد اخلاقی می‌دانند. میانگین نمره اخلاقی رؤسای دادگاه‌ها ۱۲/۱۴ بوده است که ۳/۸۶ نمره از میانگین نظری مورد انتظار کمتر است.

در جدول ۷ نیز توزیع اجمالی نظرات پاسخگویان درباره نخبگان نظام اداری به‌اختصار آمده است. مندرجات جدول ۷ نشان می‌دهد در مجموع ۲۰/۷ درصد پاسخگویان عملکرد نخبگان نظام اداری را بسیار غیراخلاقی، ۲۳ درصد غیراخلاقی و ۳۶/۸ درصد تاحدودی غیراخلاقی می‌دانند. در مقابل، حدود ۱۹ درصد پاسخگویان عملکرد آن‌ها را اخلاقی ارزیابی کرده‌اند. نظرات پاسخگویان درباره نخبگان نظام اداری (وزرا، نمایندگان مجلس، رؤسای ادارات و رؤسای دادگاه‌ها) مؤید آن است که نوجوانان عملکرد آن‌ها را در مجموع اخلاقی نمی‌دانند. میانگین نمره اخلاقی نخبگان نظام اداری به دست آمده ۴۸/۹۶ است، در حالی که میانگین مورد انتظار ۶۰ بوده است.

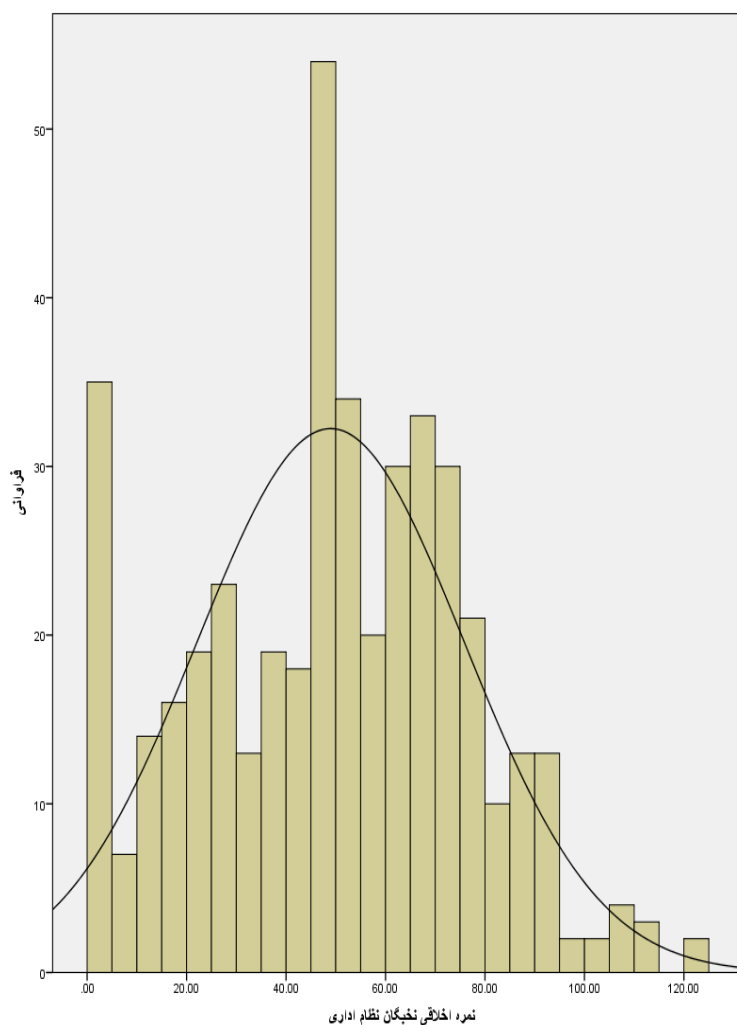
جدول ۷. توزیع اجمالی نظرات پاسخگویان درباره عملکرد اخلاقی نخبگان نظام اداری

درصد تجمعی	درصد	فراوانی	
۲۰.۷	۲۰.۷	۹۰	۱- بسیار غیراخلاقی
۴۳.۷	۲۳	۱۰۰	۲- غیراخلاقی
۸۰.۵	۳۶.۸	۱۶۰	۳- تاحدودی غیراخلاقی
۹۶.۱۶	۱۶.۱	۷۰	۴- تاحدودی اخلاقی
۹۹.۵	۳	۱۳	۵- اخلاقی
۵.	۵.	۲	نامعتبر

بر اساس آنچه گفته شد، می‌توان نتیجه گرفت پاسخگویان تعاریفی جمعی درباره عملکرد نخبگان نظام اداری دارند. این تعاریف عقیده جمعی آن‌ها را درباره موقعیت اخلاقی نخبگان نظام اداری شکل می‌دهد. بررسی نمودار توزیع نظرات با توزیع نرمال نشانگر وجود عقیده جمعی از یک سو و تعاریف غیراخلاقی جمعی از عملکرد آنان از سوی دیگر است. در نمودار زیر توزیع نظرات پاسخگویان درباره عملکرد نخبگان نظام اداری نشان داده شده است. همان‌گونه

که نمودار نشان می‌دهد، انتظارات زمینه‌ای اکثر افراد درباره قواعد عمل نخبگان نظام اداری غیراخلاقی است. نمای توزیع نیز کمتر از میانگین مورد انتظار است.

نمودار شماره ۱: عقیده ی جمعی در مورد عملکرد اخلاقی نخبگان نظام اداری در مجموع

بحث و نتیجه‌گیری

۱. بررسی‌های انجام‌شده نشان می‌دهد در میان پاسخگویان عقیده‌ای جمعی درباره قواعد عمل نخبگان نظام اداری وجود دارد. عقیده جمعی ناظر بر عدم پایبندی آن‌ها به قواعد اخلاقی درست‌کاری، راستگویی و پاکدامنی است. چنین عقیده‌ای "برساخت غیراخلاقی" از نخبگان نظام اداری تصویر می‌کند. این برساخت غیراخلاقی انتظارات زمینه‌ای، عمل در نظام اداری را به سمت تعاملات غیراخلاقی سوق می‌دهد.

۲. عقاید جمعی غیراخلاقی موجود با محتوا و دستورات اخلاقی بالادستی مانند ارزش‌های اخلاقی مورد پذیرش جامعه و مورد تأکید نظام جمهوری اسلامی، سیاست‌های کلی نظام و منشور اخلاقی کارکنان نظام اداری که در ابتدای مقاله طرح شد در تضاد آشکار است.

۳. با الهام از نظریه‌ها و تحقیقات "روش‌شناسی مردمی" تأکید شد که تصور و عمل مردم معمولی مبتنی بر این باور است که قاعده عمل همان تصور رایج و جاری است. چنین باوری در زندگی روزمره نوعی از قطعیت و حصار ذهنی ایجاد می‌کند. ممکن است این درک جمعی از طریق دانش علمی معتبر حاصل نشده باشد یا حتی با منطق علمی درک واقعیت سازگار نباشد، ولی در زندگی روزمره عمل افراد را تسهیل می‌کند. واقعیت آن است که معمولاً تعاریف "جمعی" غیراخلاقی یا جهان مشترک بین ذهنی غیراخلاقی مبنای منطق عمل در زندگی روزمره قرار می‌گیرد.

۴. کنشگران با تعریف اخلاقی از موقعیت دیگران آن‌ها را مشمول قضاوت اخلاقی قرار می‌دهند و با تعریف غیراخلاقی، آن‌ها را از شمول قضاوت اخلاقی خود خارج می‌نمایند. در وضعیت‌های متفاوت مذکور احساس تعهد اخلاقی کنشگران به آن‌ها متفاوت خواهد بود. براین اساس می‌توان گفت تعهد اخلاقی بر اساس درک و تفسیر کنشگران از درک و عمل دیگری شکل می‌گیرد. به همین دلیل، به نظر می‌رسد عقیده جمعی غیراخلاقی درباره نخبگان نظام اداری موجب تضعیف تعهدات اخلاقی افراد جامعه می‌گردد. این موضوع موجب مسائل عمده‌ای در جامعه و فرسایش سرمایه‌های اجتماعی و فرهنگی می‌شود.

۵. همان‌گونه که فوکویاما بیان کرده است، سرمایه اجتماعی شکل و نمونه ملموسی از هنجاری غیررسمی است که باعث ترویج همکاری و مشارکت می‌شود (فوکویاما، ۱۳۸۴: ۱۷۰-۱۷۱). سرمایه اجتماعی نیز با فضایل سنتی چون درست‌کاری، وفای به عهد، قابل‌اعتمادبودن در انجام وظیفه و نظایر این‌ها مرتبط است. این موضوع که منبع سرمایه اجتماعی دیگران

هستند اکنون دیگر پذیرفته شده است. سرمایه اجتماعی به نگاه دیگران به آن‌ها بستگی دارد. در واقع، نیروی تعهد اخلاقی^۱ پایه اصلی سرمایه اجتماعی است.

۶. بدیهی است استفاده از یافته‌های این تحقیق باید با در نظر گرفتن محدودیت‌های نمونه آماری آن انجام گیرد. لیکن می‌توان استدلال کرد که درک نوجوانان مورد بررسی از عملکرد نخبگان نظام اداری در متن جامعه و در ارتباط با وجوه نهادی و نیز در تجربه و زندگی روزمره آن‌ها شکل گرفته است و تاحدودی می‌تواند بخش‌های قابل توجهی از آن را نمایندگی کند. خصوصاً اینکه درک نوجوانان در این زمینه می‌تواند نشانگر درک و تعاریف خانوادگی آن‌ها از موقعیت اخلاقی نخبگان نظام باشد.

۷. تبیین تغییرات چگونگی درک نوجوانان از موقعیت اخلاقی نخبگان نظام اداری در ارتباط با متغیرهای جامعه‌شناختی مانند سن، جنس، منطقه محل سکونت و پایگاه اقتصادی اجتماعی جزء اهداف این مقاله نبوده است. تحلیل‌های آماری نشان می‌دهد به دلیل وجود عقیده جمعی واریانس محدودی در نظرات جمعیت مورد تحقیق براساس متغیرهای مذکور وجود دارد. برای نمونه نتایج تحلیل واریانس نشان داد بین جنسیت و سن (باتوجه به واریانس سنی محدود به نوجوانی) با چگونگی ارزیابی از موقعیت اخلاقی نخبگان نظام اداری تفاوت معنی‌داری وجود ندارد. لیکن بین دو متغیر منطقه محل سکونت و پایگاه اقتصادی با ارزیابی از موقعیت اخلاقی نخبگان نظام اداری رابطه معنی‌دار ضعیفی وجود دارد. بدین گونه که میانگین نمره اخلاقی نخبگان نظام اداری در میان ساکنان منطقه ۱۷ با پایگاه اقتصادی پایین‌تر بیشتر از ساکنان منطقه ۳ با پایگاه اقتصادی بالاتر بوده است.

۸. وجود عقیده جمعی درباره عملکرد اخلاقی نخبگان نظام اداری موجب تعهد اخلاقی و وجود عقیده جمعی غیراخلاقی درباره عملکرد نخبگان نظام اداری موجب فرسایش سرمایه اجتماعی نظام اداری در ایران می‌شود؛ شکل اخیر وضعیتی است که به نظر می‌رسد جامعه ما با آن مواجه است. با بروز مسائل اخیر در حوزه نظام اقتصادی و بانکی، موقعیت اخلاقی نظام اداری و نخبگان آن بیش از پیش متزلزل شده است. می‌توان گفت گمان غیراخلاقی مردم به نظام اداری در حال تشدید شدن است. این موضوع یکی از مسائل اساسی پیش‌روی ایران امروز است.

۹. برای فهم اهمیت موضوع و دستیابی به راه‌حل‌های ممکن می‌توان از زمینه‌های فرهنگی-دینی کمک گرفت. یکی از بهترین نمونه‌های تنبهاات و آموزه‌های دینی در باب این

موضوع در عهدنامه مالک‌اشتر آمده است. حضرت علی (ع) در فرمان خود به مالک‌اشتر به ضرورت توجه به "گمان مردم" درباره کارگزاران حکومت و حل مشکل بدگمانی تأکید دارند و می‌فرمایند: «و ان ظنت الرعیه بک حیفا فاصحر لهم بعذرک، و اعدل عنک ظنونهم باصحرارک، فان فی ذالک ریاضت منک لنفسک، و رفقا برعیتک، واعذارا تبلغ به حاجتک من تقویمهم علی الحق» (شهیدی، ۱۳۷۹: ۳۳۸). نیز می‌فرماید: «پس رفتار تو چنان باید، که خوش‌گمانی رعیت برایت فراهم آید» (شهیدی، ۱۳۷۹: ۳۲۹). عمل به این فرمان می‌تواند نمونه‌ای از راه‌حل مشکل تلقی شود. انجام آن مستلزم توجه به علل، زمینه‌ها و سازوکارهایی است که در فرصت دیگری باید به آن‌ها پرداخت.

منابع

- اسکیدمور، ویلیام (۱۳۷۲) تفکر نظری در جامعه‌شناسی، ترجمه علی محمد حاضری و دیگران، تهران: سفیر.
- اسماعیلی، رضا (۱۳۷۹) بررسی اوضاع و ویژگی‌های فرهنگ عمومی استان اصفهان (گزارش تحقیق)، تهران: اداره کل دبیرخانه شورای فرهنگ عمومی.
- آفه، کلاوس (۱۳۸۴) «چگونه می‌توان به شهروندان اعتماد داشت»، در: سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان، به‌کوشش کیان تاجبخش، تهران: شیرازه.
- بیات، فریرز (۱۳۷۲) تأثیر عام‌گرایی بر اخلاق، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به‌راهنمایی مسعود چلبی، تهران: دانشگاه شهیدبهشتی.
- پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات (۱۳۷۹) طرح ملی سنجش ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- چلبی، مسعود (۱۳۷۵) جامعه‌شناسی نظم، تهران: نی.
- مجمع تشخیص مصلحت نظام، بی تا (بی تا) سیاست‌های کلی مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام و ابلاغ‌شده توسط رهبر معظم انقلاب اسلامی.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۰) *دائرةالمعارف علوم اجتماعی*، تهران: کیهان.
- شهیدی، سید جعفر (۱۳۷۹) *نهج‌البلاغه*، تهران: علمی و فرهنگی.
- عظیمی، مژگان (۱۳۷۸) «تحلیل ثانویه ارزش‌های اجتماعی و اولویت ارزشی»، *نامه پژوهش*، سال چهارم، ۱۵ و ۱۴: ۱۶۷-۱۹۸.
- طالبی، ابوتراب (۱۳۷۳) *بیگانگی اجتماعی*، تهران، معاونت پژوهشی سازمان تبلیغات اسلامی.
- طالبی، ابوتراب (۱۳۷۹) تعارض بین کنش‌های اجتماعی و ارزش‌های اخلاقی مذهبی، رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس.

کرایب، یان (۱۳۸۱) *نظریه اجتماعی مدرن از پارسونز تا هابرماس*، ترجمه عباس مخبر، تهران: آگه.
محسنی، منوچهر (۱۳۷۵) بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در ایران، تهران:
دبیرخانه شورای فرهنگ عمومی.
فوکویاما، فرانسیس (۱۳۸۴) *سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی*، ترجمه افشین خاکباز و حسن پویان،
به کوشش کیان تاجبخش، تهران: شیرازه.
معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری (۱۳۸۹) *منشور اخلاقی و اداری کارکنان دولت*.
Alexander, Jeffrey, C. (2003) *"The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology"*, Oxford: Oxford University Press.